

áruzó *Lapsánszky Jánost* súlyos börtönbüntetéssel is sújtotta. Ám ennek ellenére nemcsak példamutató, hanem nagy hatású is volt az ifjak ténykedése, hiszen ők is hozzájárultak ahhoz, hogy a despotikus uralmi módszerekkel szemben egyre több reformer lépjen fel a következő évtized során.

Csorba Sándor ezt a fontos, eddig jobbra elhanyagolt és csak vázlatosan bemutatott egyesületi tevékenységet részletezi aprólékosan, szinte ülésről-ülésre haladva mellékletekkel gazdagon ellátott kötetében. A mű nemcsak az országgyűlési ifjak jelentőségét bizonyítja, hanem az előzményeket, az iskolakollégiumokban megfigyelhető, a későbbiek szempontjából kulcsfontosságú „erjedést” is hangsúlyozza, valamint a pozsonyi diéta mindennapjainak szellemiségét, hangulatát is megidézi. Hiánypótló, érdekes munkájának egyetlen szépséghibája, miszerint majd’ másfél évtizeddel születése után jelenhetett meg, már saját korunkról szolgálat tanulságos adalékot.

CSORBA Sándor: *Reformkori diákegyesületek Patakon és a Társalkodási Egyesület Pozsonyban*. Akadémiai Kiadó, Bp, 2000.

Ugrai János

„Esszéíró forradalom”

A kolozsvári Remekírók Diákkönyvtára-sorozat szerkesztői annak a szemléletnek a jegyében, miszerint az irodalom története nem írók és művek kronológiai sorrendjével, nem irodalmi jelenségek egymásutánjával azonosítható, hanem az olvasó tudatában folyamatosan „megtörténő események” sorozatával, azt szeretnék elérni kiadványaikkal, hogy az iskolában megszerzett statikus tudás a befogadói-olvasói tudat szerves részévé, valódi olvasmányélménnyé váljon.

A Nyugat esszéírói’ című antológia a 20. századi magyar irodalom alakulástörténetének egy olyan szakaszát mutatja be (1908–1941), amely egy új irodalmi szemlélet elvi megalapozásának, történeti előzményei felvázolásának és hagyománya megteremtésének időszakát jelöli, azt a sajátos irodalmi forradalmat, mely felöleli a Nyugat mindhárom nemzedékének munkásságát. „Bonyolult történet ez az irodalmi forradalom, így vagy úgy klasszikussá vált szereplőkkel, akik nélkül már elképzelhetetlen ez a század – függetlenül (vagy függően) azoktól a heves vitáktól, amelyeket egymással is folytattak” – írja bevezetőjében *Kántor Lajos*, a kötet szerkesztője. Az új irodalom létjogosultságát bizonyító, azt fogalmi-szemléleti értelemben rendszerező, illetve jelenségeit értelmező munkák sajátos műfaja az esszé és annak változatai. Az átmenetként számon tartott műfaj ugyanis alkalmas forma a bölcséleti-tudományos tartalom kifejtéséhez, ugyanakkor nyelve a befogadóhoz való közvetlen odafordulás eszköze: képlékeny-változékony jellegénél fogva egyesíti a megszólalásmód személyességének kifejezéstárát az értekezői stílus szótárával.

Az antológiába válogatott művek mind formai, mind nyelvi értelemben a tudományos rendszerezés és a szépirodalmi mű, illetve a novella és a tanulmány között feszülő érték-skálán helyezkednek el. Ezek sajátosságait szublimálják, lényegítik az esszé egyedi formájává, kezdve *Osvát Ernő* glosszáitól, melyeknek virtuális képe a Nyugat-képviselte irodalmi irány tulajdonképpeni elméleti megalapozásával azonos („az ő igazi életműve –

olvashatjuk a róla szóló jegyzetben – maga a Nyugat”), *Babits Mihály* specifikus – az önképkeresés szubjektív irányultságait és a rendszerezés elveit magában sűrítő – irodalomtörténeti tanulmányain, *Szabó Dezső* alkotáslélektani jelenségeket taglaló értekezésén át *Schöpflin Aladárnak*, *Halász Gábornak* vagy *Szerb Antalnak* a modern esszé karakterjegyeit érvényesítő írásaiig. *Kántor Lajos* értékelése szerint a Nyugat e fontos műfaja „nem egyneműsíthető”: „Van a tanulmány közelében járó, van a riporthoz, a novellához közelítő. Néha a publicisztikához, máskor a naplóhoz áll közel. És szólhat történelemről, társadalomról, irodalomról (íróról és műveiről), művészetről, szólhat itthoniakról és távolabb élőkről, akiket honosítani volna érdemes.” Például *Móricz Zsigmond* *Babits Mihállal a Garda-tón* című ismert műve a napló, útirajz és az íróportré hármas műfajiságában kibomló alkotás, ugyanakkor *Csáth Géza Bartók Béláról* vagy *Cs. Szabó László Illyés Gyuláról* szóló írása a zeneelmélet, illetve az irodalomszociológia irányában bontja meg a műbírálat formai határait. *Babits Mihálynak* *„Az ifjú Vörösmarty”* című értekezése a lélektaniség szempontjának érvényesítése révén újítja meg a klasszikus irodalomtörténeti tanulmány karakterjegyeit.

A szöveggyűjtemény legtágabb horizontokat érintő, maig a legnagyobb időszerűséggel ható esszéje Schöpflin Aladárnak „Az irodalom és a konzulok” című írása, mely a művészi szabadság gondolata mellett tesz hitet. Értelmezése részben pesszimisztikus, hiszen örök és feloldhatatlan antagonizmust lát a mindenkor hatalom érdekei és a művészi alkotás szabadsága között. Kántor Lajos szerint: „Ebből a hatvanhét éve leírt szövegből legfeljebb a szuronyokat kellene (más fegyverre váltva) kihagyni – bár Koszovó árnyékában talán még ezt sem! –, és minden rendben lenne, 1999-es szinten...”

Szerb Antal *„Könyvek és ifjúság elégiája”* című esszéje a műfaj lényegi jegyeit magában sűrítő alkotás. A kötet tehát nemcsak a 20. századi magyar irodalom, hanem az esszé műfajának század eleji létformájába és alakulástendenciáiba is betekintést nyújt.

Az az összefoglaló történeti munka, amelyet a Nyugat „irodalomtörténetének” szokás nevezni – azaz a folyóirat érvényesítette irodalomértésen és történeti szemléleten alapul –, köztudomásúan Szerb Antal szintézise, a *Magyar Irodalomtörténet* (1934). A kulcsfogalmak (európaiság, intellektuális és urbánus jelleg), amelyek e „nyugatos” irodalomtörténeti rendszerezés alappilléreit jelentik, rendre tetten érhetők azokban a folyóirat hasábjain vagy másutt, vele kapcsolatban napvilágot látott esszékben, amelyeket Kántor Lajos e kötetbe is beválogatott. A két tömbbe rendezett írások két fontos elv köré csoportosíthatók. *„A Nyugat éveinek margójára”* című első esszé-csoport a folyóirat irodalmát hitelesítő koncepció és írói attitűd körvonalazását, kijelölését, értelmezését jelentő munkákból tevődik össze: *Osvát Ernő* már említett jegyzetei, *Ignotus* fogalomtisztázó esszéi, *Fenyő Miksának* és *Pap Károlynak* a folyóirat első évtizedeire és törekvéseire való visszaemlékezése, illetve összegezése, valamint *Németh Andor Kuncz Aladárról*, *Karinthy Frigyes Kosztolányi Dezsőről*, *Cs. Szabó László Illyés Gyuláról*, *Móricz Zsigmond Babits Mihályról* szóló írása tartozik ide. A *„Vörösmartytól Proustig”* cím alá gyűjtött esszészzerű alkotások – köztük *Ady Endre*, *Cholnoky Viktor*, *Krúdy Gyula*, *Kassák Lajos*, *Kosztolányi Dezső*, *Fülep Lajos*, *Füst Milán*, *Csáth Géza*, *Szabó Dezső*, *Király György*, *Babits Mihály*, *Schöpflin Aladár*, *Gyergyai Albert*, *Halász Gábor*, *Bálint György*, *Illyés Gyula* és *Szerb Antal* munkái – szervező motívumát a hagyománykeresés és -teremtés elve képezi.

A már kijelölt kulcsfogalmak, amelyek meghatározzák e szerzők irodalmi jelenségek közötti tájékozódását, értelmezéseik és értékeléseik mikéntjét, valamint Szerb rendszerezésének alapelvét, annak a sajátos viszonyrendszernek a részei, amelyet az európaiságmagyarorság fogalompárral írhatunk le. Ez képezi tárgyát *Ignotus* két itt olvasható esszé-

jének is („Kelet népe’ és „A Nyugat körül’). Az első egy finn drámaelőadás kapcsán a kultúrpszichológiai értelemben a Kelet fogalmkörébe és folytonosan a nyugati művelődés viszonylataihoz mért (és ehhez képest elmarasztalt) népek jellemzése. Látószögét természetesen a magyarság léthelyzete határozza meg, melynek marginális mivoltára mutat rá, ugyanakkor specifikus értéktényezőit is kiemeli: „Az idegennek ám legyen igaz, hogy az emberiségnek kevés tőle a várnivalója, s legvadabb erőfeszítésének sincs több fogantója, mint hogy későn és tökéletlen még egyszer megcsinálja, amit egyebütt már el is felejtettek. A nyelve lehet, hogy csak neki szép, s költői lehet, hogy csak az ő szívéhez szólnak. Lehet, hogy csak helye van a világban, de nyomot nem hagy benne, s amin csügg, érdektelen, s amit akar, mértéktelen. (...) De ahhoz, hogy élni akar, csak neki magának van köze, mert köszönni életét is csak magának köszönheti. Amit terem, legyen bár másodrendű, ha csak a legtöbb, amit tud és megbecsül, mert ő teremtette. Érjen el többet vagy kevesebbet: csak jussát tartsa mindenre, és idegen ne legyen semmitől. A nap s az emberiség s a történelem keletről nyugatra tart...” Ignotus másik esszéje a korabeli irodalomtörténeti gondolkodás és irodalomértés egyik legtöbbet vitatott, neuralgikus pontját helyezi középpontba: az úgynevezett nemzeti irány fogalmát és annak „nyugatos” értelmezését. Valójában arra a folyóiratot ért vádra reagál, miszerint „a Nyugat és köre szakított a nemzeti iránnyal, s hadat izent az Arany Jánosban megtestesült nemzeti hagyománynak”. Ellenvéleményében utal a Nyugat körében kialakult *Csokonai*-, *Vörösmarty*- és *Arany*-kultusz lényegére, melynek értelme az egyéni művészet tisztelete. Azaz: „nincs hívebb és értőbb követése Arany Jánosnak, mint követni őt abban, ami művészetét halhatatlanná teszi: a művészi eredetiségben, újságban és függetlenségben.” Ehhez képest elítéli valamely irodalmi irány szolgai utánzását, s igazán értékesnek a hagyományt lebontva megújító művészetet tartja. „Hát kitagadottja a világnak s a mának s nem eleven lény, hanem gramafongép a magyar, hogy szakítás a nemzeti iránnyal, ha művész magamagát, saját napjait, a mának gondolatait és fejlődését fejezi ki, s nem régi állapotok régi lelkét leheli gépi lélegzette. (...) Megtagadása-e Arany Jánosnak és szakítás-e a nemzeti művészettel, ha ennek tartományába most bevonják a nemzeti életnek a népiségen kívül és fölül növekedett területeit?”

A szöveggyűjtemény legtágabb horizontokat érintő, máig a legnagyobb időszzerűséggel ható esszéje Schöpflin Aladárnak „Az irodalom és a konzulok” című írása, mely a művészi szabadság gondolata mellett tesz hitet. Értelmezése részben pesszimiztikus, hiszen örök és feloldhatatlan antagonizmust lát a mindenkori hatalom érdekei és a művészi alkotás szabadsága között. (Kántor Lajos szerint: „Ebből a hatvanhét éve leírt szövegből legfeljebb a szuronyokat kellene [más fegyverre váltva] kihagyni – bár Koszovó árnyékában talán még ezt sem! –, és minden rendben lenne, 1999-es szinten...”.) Az irodalmi műről alkotott minden ítéletet feltételesnek tekint (a hatóságét és a kritikusat egyaránt), hiszen az irodalmat folytonosan alakuló rendszernek fogja fel, amelyben a múlt értékeleit az irodalom története rendszeresen módosítja, átalakítja. Ugyanakkor csak a szabad és bátor irodalmi gondolatot tartja az egyetlen esélynek, melyben a 20. századi „szenvedő ember még bízhatik”. Gondolatmenete a művészet lényegi értékét megvilágító következtetésbe torkollik: „Az eszméért hitet kell tenni, ha van érvénye, ha nincs. Az eszme addig él, amíg vannak, akik hirdetik. Amíg vannak, akik készek szenvedni érte. A fáklját kialudni nem engedhetjük, mert akkor mi lennénk a felelősek a sötétségért, mely az emberiségre borul.” Mindenekelőtt: Ignotus és Schöpflin gondolatai képezik annak az irodalmi forradalomnak a legfőbb értéktendenciáit, melyet a Nyugat s köre jelent a 20. századi magyar irodalomban, s melynek részjelenségei bonthatók ki, ismerhetők meg a kötetbe gyűjtött szövegekből.

A mai diákolvasó „A Nyugat esszéiről” révén az e folyóirat képviselte és érvényesítette új irodalmi gondolat (ma már irodalomtörténeti jelenség) lényegébe nyer betekintést, megismeri elvi és fogalmi tárházát, mindenekelőtt azonban értelmezési támpontokat kap

a 20. századi magyar irodalom olvasásához. E stratégiát szolgálja az a kiegészítő (jegyzet)anyag, amelyet a szerkesztő az irodalmi szövegek mellett a kötetben megjelenített: ezek szó- és szöveghelemyagarázatok, valamint életrajzi jegyzetek a kötet szerzőiről. Miként az a könyv utolsó lapjain olvasható sorozattervből kitűnik, a Polis Könyvkiadó több hasonló vállalkozással, elsősorban a különböző korszakokat átfogó antológiák megjelentetésével (‘A magyar nyelvújítás antológiája’, ‘Magyar felvilágosodás I. Értekező és szépprózai művek’, ‘Magyar felvilágosodás II. Költői műfajok’, ‘A magyar romantika antológiája I–II.’, ‘A Nyugat költői’) igyekszik megkönnyíteni a diákok irodalomtörténeti tájékozódását.

A Nyugat esszéiről. Válogatta és az előszót írta KÁNTOR Lajos. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1999.

Bence Erika

Az Iskolakultúra könyveiből